

## سبک‌شناسی اشعار بدری تندری

حانیه روحانی نژاد، علی صباغی\*، طاهره میرهاشمی

گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی، دانشگاه اراک، اراک، ایران.

سال هفدهم، شماره هشتم، آبان ۱۴۰۳، شماره پی در پی ۱۰۲، صص ۱۳۹-۱۱۱

DOI: <http://10.22034/bahareadab.2024.17.7515>

### نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی

(بهار ادب سابق)

#### چکیده:

**زمینه و هدف:** بدری تندری (۱۲۹۰ - ۱۳۷۵ ش.) از زنان سخنور معاصر با مجموعه اشعاری حدود دو هزار بیت است. او حول محور موضوعاتی چون وطن، تفاخر به سابقه ملی، آزادیخواهی، صلح و مباحث پیرامون زنان شعر سروده است. در این پژوهش سبک شاعری بدری تندری در لایه‌های زبانی، بلاغی و فکری توصیف و تحلیل شده است.

**روش مطالعه:** در این مقاله روش گردآوری داده‌ها استقرای تام است و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است. ابتدا اطلاعات به‌دست‌آمده از اشعار بدری تندری توصیف خواهد شد و پس از آن تحلیل سبک‌شناسی در سه لایه زبانی، بلاغی و فکری ارائه میشود. روش گردآوری داده‌ها استقرای تام خواهد بود؛ بنابراین به بررسی همه اشعار پرداخته شده است.

**یافته‌ها:** بدری تندری در لایه آوایی برای آهنگین نمودن اشعارش از انواع تکرارها (صامت و مصوت، تکرار واژه، تکرار جمله) و تنایع اضافات استفاده کرده است. در لایه واژه وی از کلمات حسی و عینی، واژه‌های دینی، ملی و میهنی و سیاسی، واژه‌های جنگ و صلح، واژه‌های زنانه و... در بسامد بالایی سود برده است. جابه‌جایی عناصر جمله از شگردهای لایه نحوی اشعار تندری است. تندری در به‌کاربردن صناعات بلاغی نوآوری و برجستگی خاصی ندارد. اما به مناسبت سخن از صنایع بلاغی چون تشبیه، کنایه و استعاره و تلمیح... بهره برده است. سبک‌فکری (ایدئولوژیک) بدری حول محور، وطن، تفاخر به سابقه ملی، آزادیخواهی، صلح و مباحث پیرامون زنان میچرخد. بدری از برابری زن و مرد سخن میگوید و تأکید میکند که این دو جنس لازم و ملزوم هم هستند. ویژگی فکری در شعر وی به محور بلاغی تلمیح ارتباط دارد؛ نگاه شاعر به گذشته پرافتخار ایران و یادآوری آنها برای مخاطب امروزی محسوس است. مذهبی بودن از اسمهای تاریخی و اساطیری استنباط میشود؛ اما بیشتر ملی‌گرایان و ایران‌دوستی را نشان میدهد.

**نتیجه‌گیری:** آنچه در شعر بدری تندری بیشتر نمود دارد و از نظر سبک‌شناسی برجسته است محور فکری شعر اوست که حول محور وطن، تفاخر به سابقه ملی، آزادیخواهی، صلح و مباحث پیرامون زنان میچرخد. در محور زبانی و بلاغی شعر بدری تندری تشخیص سبکی ندارد و هنجار و قواعد شعر سنتی و کلاسیک فارسی را رعایت کرده است. بطور کلی برجستگی سبکی تندری در لایه فکری است و از نظر زبانی و بلاغی در حد متعارف از امکانات زبانی و شگردهای ادبی بهره گرفته است.

تاریخ دریافت: ۰۵ دی ۱۴۰۲

تاریخ داوری: ۰۷ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ اصلاح: ۲۲ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۱ فروردین ۱۴۰۳

#### کلمات کلیدی:

سبک‌شناسی، سبک‌شناسی لایه‌ای  
زبانی، بلاغی، فکری، بدری تندری

\* نویسنده مسئول:

[a-sabaghi@araku.ac.ir](mailto:a-sabaghi@araku.ac.ir)

۳۲۷۶۷۳۱۰ (۰۹۸ ۸۶)





ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

Stylistic analysis of Badri Tondari's poems

H. Rouhaninejad, A. Sabbaghi\*, T. Mirhashemi

Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Arak University, Arak, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 26 December 2023

Reviewed: 27 January 2024

Revised: 11 February 2024

Accepted: 30 March 2024

KEYWORDS

stylistics, layered stylistics  
(linguistic, rhetorical, intellectual),  
Badri Tondari

\*Corresponding Author

✉ [a-sabaghi@araku.ac.ir](mailto:a-sabaghi@araku.ac.ir)

☎ (+98 86) 32767310

ABSTRACT




**BACKGROUND AND OBJECTIVES:** Badri Tondari (1996-1911) is one of the contemporary women orators. His collection of poems is about two thousand verses. She has written poems on topics such as homeland, pride in national history, freedom, peace and topics related to women. In this research, Badri Tondari's poetic style has been described and analyzed in linguistic, rhetorical and intellectual domains.

**METHODOLOGY:** In this article, the data collection method is complete induction and the research method is descriptive-analytical. First, the information obtained from Badri Tondari's poems will be described, and then stylistic analysis will be presented in three linguistic, rhetorical, and intellectual domains. The data collection method will be complete induction, so all the poems have been examined.

**FINDINGS:** Badri Tondari has used all kinds of repetitions (consonant and vowel) and additions in the phonetic layer to make his poems melodious. In his lexical layer, she has benefited from sensory and objective words, religious, national, patriotic and political words, words of war and peace, feminine words, etc.. Shifting sentence elements is one of the tricks of the syntactic layer of Tondari poems. Tondari does not have any particular innovation and prominence in using rhetorical techniques. But on the occasion of speech, she has used rhetorical techniques such as simile, irony, metaphor and allusion. Badri's ideological style revolves around homeland, pride in national history, freedom, peace and women issues. Badri talks about the equality of men and women and emphasizes that these two sexes are correlative. It is not an intellectual feature, it is related to the rhetorical axis like an allusion, that is, the poet's look at Iran's honorable past and reminding them for today's audience of being religious is not inferred from historical and mythological names, but rather shows nationalism and love for Iran.

**CONCLUSION:** What is more prominent in Badri Tondari's poetry and is outstanding in terms of stylistics is the intellectual axis of his poetry, which revolves around the axis of homeland, pride in the national history, freedom, peace, and issues surrounding women. Badri Tondari's poetry does not have a stylistic identity in the linguistic and rhetorical axis. And she has observed the norms and rules of traditional and classical Persian poetry. In general, the prominence of Tondari's style is in the intellectual layer, and in terms of language and rhetoric, she has used linguistic and literary possibilities to usual extent.

DOI: <http://10.22034/bahareadab.2024.17.7515>

NUMBER OF REFERENCES	NUMBER OF TABLES	NUMBER OF FIGURES
 16	 5	 5

## مقدمه

در زبان فارسی اصطلاح سبک‌شناسی را نخستین‌بار محمدتقی بهار برای عنوان کتاب خود سبک‌شناسی نثر (۱۳۳۰ ش) به کار برد. «در زبانهای لاتین «استیل» به معنی سبک از ریشه ستیلوس است که قلمی نوک تیز بوده و با آن حروف را روی صفحه‌های سخت می‌تراشیدند. بعدها این واژه به‌طور مجازی به روش خاص شکل دادن به حروف در نوشتار تعبیر شده است.» (فتوحی، ۱۳۹۲: ص ۳۳)

شمیسا در کلیات سبک‌شناسی می‌گوید: «واژه سبک را اول بار رضاقلی خان هدایت در مقدمه تذکره خود (مجمع الفصحا) به کار برده است» (شمیسا، ۱۳۷۸: ص ۱۳۵). در ادامه مینویسد «شادروان بهار میگوید که واژه سبک را اول بار رضاقلی خان هدایت در مقدمه تذکره خود - مجمع الفصحا - به کار برده است.» در سبک‌شناسی علاوه بر وجوه تمایز بین آثار ادبی، باید به بررسی علل وجود این وجوه، چگونگی بیان و نتیجه آنها نیز پرداخت. به بیان دیگر «نمیتوان محتوا (= چه چیزی) را از فرم (= چگونگی) آن جدا کرد» (کریمی، ۱۳۸۹: ص ۱).

سبک‌شناسان شیوه‌های مختلفی را برای سبک‌شناسی یک اثر ادبی برمیگزینند و مطالعات سبک‌شناسی در دو شاخه عملی و نظری انجام میگیرد. موضوع شاخه نظری بحثهای تئوریک و مفاهیم نظری درباره سبک و دانش سبک‌شناسی است. مباحثی مانند تعریف سبک و اقسام و انواع آن. اما سبک‌شناسی عملی به تحلیل سبک متون و ارزشها و ویژگیهای آن میپردازد (فتوحی، ۱۳۹۲: ص ۹۳). سبک‌شناسی عملی عموماً در سه لایه زبانی، لایه بلاغی، فکری انجام میشود. در این پژوهش سبک شاعری بدری تندری در لایه‌های زبانی، بلاغی و فکری توصیف و تحلیل خواهد شد.

بدری تندری در سال ۱۲۹۰ شمسی در تهران متولد شد. بدری تندری فرزند شادروان حسینعلی کاشفی است. وی پیشه‌اش سیاست و از طرفداران آیت‌الله سید عبدالله بهبهانی (دایی بدری) است که در جنبش مشروطیت ایران از هیچ‌گونه فعالیت و فداکاری دریغ نورزیده است؛ بنابراین به‌حکم قانون وراثت از نور علم و ایمان و ذوق و ادب بهره‌منداست. وی سالها در کسب علم و دانش رنج برده و پس از فراگرفتن عربی و فارسی به علوم متداول زمان مشغول بوده است. علاوه بر عربی فرانسه نیز میدانست و افزون بر سخنوری هنرمند نیز بود و در نقاشی سیاه‌قلم استاد بود و تار نیز مینواخت. بدری تندری از همسر شاعر و دانشمند فقید خود تاثیر فراوانی پذیرفته است. در فراگرفتن علوم متداول جهد و کوشش به‌کار گرفته و به مطالعه زبان و ادبیات فارسی و عربی پرداخته است. به هدایت ذوق و قریحه ذاتی طبع‌آزمایی نموده و از شعر و ادب از نظم و نثر مقالات و اشعار نغز و بدیع برای دوستان ارمغان آورده است. بدری به فانی تخلص مینمود. فانی علاوه بر نظم در نثر هم صاحب معلومات و اطلاعات کافی بوده و در ترقی و تعالی و احقاق حقوق زنان گامهای بلندی برداشته و فداکاریها نموده و متحمل ناملايمات شده است. شاعر مورد بحث چندین بار به کشورهای خارجی: مصر، عراق، ایتالیا، سوئیس، فرانسه، سوریه، یونان، یوگوسلاوی، آلمان، اتریش و ترکیه مسافرت کرده و در تهران سکونت داشته است (مشیرسلیمی، ۱۳۳۵: ص ۲۶-۲۵). آنچه تندری گفته و سروده الهاماتی است که از طبیعت خلّاق گرفته و در همان حال که شوری در سر، مهری در دل و ایمانی خالص به سعادت هموطنان خود دارد از فساد نترسیده و زرق و برق زندگی مادی او را آلوده نساخته است؛ اساس زندگی را خانواده و علاقه به آن میداند. وی وظیفه اساسی زن را مادر شدن و تربیت فرزند می‌شمارد، علاوه بر این مضامین، در ستایش خداوند، صلاح مملکت، وحدت ملی و راه راستی نیز آثاری فاخر دارد، تندری شاعر است و شاعر عوالم و جهانی دیگر دارد. شاعر روحی شوریده، وارسته و دلی مهربان دارد. درس اخلاق

می‌آموزد، حکمت و فلسفه درس میدهد، گاه مثل اقیانوس متلاطم دستخوش امواج کوه‌پیکر میشود، نعره میزند، ناله و شکوه سر میدهد و زیباییها و ظرافتها را به هیجان می‌آورد. احساسات ملی او در جوش و خروش است. بالاخره تندرستی شاعره‌ای است که احساسات پر موج و لطایف ملکوتی را در این دنیای غم‌آلود به قلوب پژمرده عرضه میکند و عالمی از صفا و مدینه فاضله به وجود می‌آورد.

شاعر افق دید و فکرش از چهاردیواری محصور زندگانی مادی و زندان طبیعت گذشته و در فضای لایتناهی پرواز میکند. چشم و دل او باز است و جهان خلقت را اقلیم عشق میبیند. همه آفاق در نظرش گلستان است. گلها با رنگهای مختلف هر یک درسی به او میدهند و نعمات پرندگان اسرار الهی در گوشش میخوانند. شاعر روحی بلند دارد. از جسم خاکی میگردد و در آسمان پرواز میکند. ایشان در سن ۸۵ سالگی در تهران وفات یافت و در بهشت زهرا مدفون است.

تاریخ ادبیات گذشته فارسی بیشتر مرد محور است حتی در آثاری که شخصیت زن در متن حضور دارد سخنور مرد از جانب او می‌اندیشد و سخن میگوید. در روزگار قاجار در پی آشنایی بیش‌ازپیش ایرانیان با فرهنگ و ادب غرب و به‌ویژه با پاگرفتن نهضت مشروطه موضوع زن و حقوق زنان در جامعه یکی از مطالبات جامعه ایران شد. در این فضا بود که به تدریج زنان در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و ادبی وارد شدند. در گذشته منظور از سبک‌شناسی بررسی تطوّر تاریخی زبان بوده است؛ ولی امروز علاوه بر تطوّر تاریخی زبان، سطوح فکری و هنری و گزینش فرم و قالب برای انتقال محتوا از مسائل مورد توجه سبک‌شناسی است. علاوه بر این پیوند سبک با اندیشه و مسائل سیاسی و اجتماعی حائز اهمیت است.

درباره سخنوران زن و معرفی ایشان و ارائه نمونه اشعارشان آثاری تألیف و تدوین شده است که برخی از آنها حالت تذکره دارند و بسیار مختصر و مجمل هستند. وصال، (۱۴۰۱) در مقاله‌ای به بررسی نقش ادبیات و نوشتار زنانه در بهبود جایگاه اجتماعی زنان در فرانسه و تأثیر آن بر نوشتار زنانه فارسی پرداخته است. این مقاله با ارائه تاریخچه‌ای کوتاه از دوران باستان تا به امروز، فعالیتهای اجتماعی و ادبی زنان در فرانسه را دنبال کرده که به بهبود و ارتقا جایگاه زنان در جامعه منتهی میشود، سپس به تعریف ادبیات زنانه، ویژگیها و مفاهیم آن پرداخته و در آخر نگاهی به ادبیات زنانه فارسی داشته است که تحت تأثیر ادبیات فرانسه و جریانهایی همانند فمینیسم و رمان نو تغییرات بسیاری میکند و نشان داد که نویسندگان زن ایرانی نیز برای بهبود جایگاه اجتماعی زنان تلاش بسیار کرده‌اند.

میرزایی، عاشقی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان مضمونی مستقل به نام زن به بررسی زن و جنسیت او در شعر فارسی سنتی و معاصر پرداخته‌اند، نتایج به دست آمده نشان میدهد، زن هیچ‌گاه در شعر کلاسیک سیطره پیدا نمیکند اما دست‌مایه‌ی ادبیات و شعر قرار میگیرد؛ یعنی دست‌کم در تخیل شاعران که بیشترشان از جنس مرد بودند، تصویری از زن وجود داشته که صورت بیان به خودش گرفته‌است و در ادبیات فارسی میتوان گفت به نحوی، بسته به ایدئولوژی آن ادبیات یا یک چهره‌ی مقدس شریف مادرانه از زن ترسیم شده است و یا با یک چهره‌ی شهوانی و سوسه‌گر و عامل گمراه کردن مرد جلوه کرده است.

میرزایی، عاشقی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان، رویای سرخورده لاله‌های برجیده نگاهی به سیر تحول حضور زنان در تاریخ و ادبیات ایران داشتند و نتایج به دست آمده نشان میدهد، در تاریخ و ادب ایران، از آغاز، زنان تاریخ‌ساز، حاکم، قهرمان، عالم، شاعر، نویسنده و هنرمند در کنار مردان بسیار بوده‌اند. این نقش از دوره مشروطیت صورتی

جدی تر به خود گرفت و زنان در عرصه‌های گوناگون فعالانه حضور پیدا کردند، به گونه‌ای که هنوز نام این زنان بر زبان‌ها جاری است.

وهاب‌زاده (۱۳۹۷) در مقاله‌ای به بررسی جایگاه زن در ادبیات فارسی ایران (با نگاهی به ادبیات کلاسیک و مدرن) پرداخته است،

مقاله حاضر حاصل پژوهشی اسنادی است از جایگاه زنان در ادبیات فارسی قبل و بعد از دوران پیشامدرن که سعی دارد از زاویه اسناد و مدارک موجود به بررسی وضعیت زنان در این دوران بپردازد. به عبارت دیگر تحقیق میکوشد جایگاه واقعی زنان در ادبیات کلاسیک و مدرن ایران را از دریچه نظم و نثر (اشعار و متون) و مطالعات اسنادی مورد کنکاش علمی قرار دهد.

ورناجی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای به بررسی و تحلیل «مفاهیم و مؤلفه‌های سبک زنانه» (در سروده‌های بانوان معاصر ایران) پرداخته است. نتایج به دست آمده این پژوهش نشان می‌دهد؛ از عناصر رمانتیسیم در شعر بانو شاعران یاد میشود. نویسنده عناصر عشق به وطن، طبیعت‌گرایی، مرگان‌دیشی، حدیث نفس و آرمان‌گرایی را به عنوان شاخصه محتوایی شعر پس از انقلاب اسلامی برمی‌شمارد و از طریق نشان‌دادن تفاوت‌های گفتاری در زبان و بلاغت و محتوا به این نتیجه میرسد که سبک شعری شاعران پس از انقلاب اسلامی ایران کاملاً از سبک رایج قبل از آن فاصله گرفته است.

خسروی (۱۳۹۰) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی سبک‌شناسی شعر زنان دوره قاجار پرداخته است. کثرت شاعران زن در دوره قاجار، از هموار شدن راه شاعری زنان (که تا پیش از آن با محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های جدی رو به رو بودند) حکایت میکند. نتایج به دست آمده از بررسی سبک‌شناسانه اشعار چهارده تن از شاعران زن دوره قاجار نشان می‌دهد که از نظر فکری مضمون برخی از اشعار آنان عاشقانه است که معمولاً هیچ یک از مباحث هستی‌شناسی و ممیزه‌های جنسیتی زن را در حیطه‌ی حسی و عاطفی در بر نمی‌گیرد. در اشعار گوهر قاجار و خانم کوچک نیز مولفه‌های دینی تجلی یافته و رگه‌هایی از عرفان در شعر گوهر قاجار و عفت نسابه دیده میشود. شاعرانی چون ضیاء السلطنه و رشحه نیز به مداحی شاهان و بزرگان دربار قاجار پرداخته‌اند. حمیدی، عاملی رضایی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای به بررسی تحول جایگاه زن در نثر پیش از مشروطه (از دوره فتحعلی شاه تا مظفرالدین شاه) پرداخته است. این مقاله به بررسی بازتاب زنان و مسائل مربوط به آنان در نثر دوره پیش از مشروطه می‌پردازد. باور عمومی چنان است که توجه به مساله زن و بازتاب آن در ادبیات، در دوره مشروطه شکل گرفته است. اما به گواهی متون تاریخی، بازتاب مسائل زنان در ادبیات سیری تکاملی را طی کرده است. از دوره فتحعلی شاه زمینه‌های توجه به مسائل زنان در مقایسه میان زن ایرانی و زن فرنگی آغاز شد و روندی طولانی و تاریخی را تا دوره ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه طی کرد تا در دوره مشروطه به بار نشست.

بنا بر پیشینه‌ای که بررسی و معرفی شد مباحث پژوهش پیش رو با سایر مقالات و رساله‌های مرتبط به سبک‌شناسی آثار دوره قاجار تفاوت خواهد داشت: نخست اینکه در پژوهش‌های مشابه حتی اگر بخشی از نمونه‌های شعری مشترک باشند باید در نظر داشت که در آن آثار الگوی سبک‌شناسی لایه‌ای به کار برده نشده است. دوم اینکه جامعه آماری در آثار دیگر، منتخبی محدود از اشعار شاعران را در بر دارد (حدود شصت بیت از هر شاعر) در حالی که در این پژوهش دیوان کامل بدری تندری بررسی شد. سوم اینکه بررسی‌های انجام شده بر زبان و سبک نثر زنان دوره قاجار در بردارنده اطلاعات مهمی است که مطالعه جانبی آن میتواند پشتوانه‌ای برای پژوهش حاضر باشد.

با توجه به اهمیت این مسئله هدف این پژوهش اولاً بررسی کاربردی مبنای سبک‌ساز (لایه زبانی، بلاغی و فکری) بدری تندی و تحلیل و شناخت سبک آثار اوست. ثانیاً امید است از طریق این واکاوی مشخص شود شرایط اجتماعی، سیاسی و مناسبات فرهنگی دوره قاجار و همچنین خصایل و ویژگیهای فردی و تجربه‌های زیسته شاعر چه تأثیری بر شیوه بیان او داشته است. در این مقاله روش گردآوری داده‌ها استقرای تام و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است. ابتدا اطلاعات به‌دست‌آمده از اشعار بدری تندی توصیف خواهد شد و پس از آن تحلیل سبک‌شناسی در سه لایه زبانی، بلاغی و فکری ارائه می‌پردازیم و سعی خواهد شد به سؤالات زیر پاسخ دهیم:

۱- کاربرد لایه زبانی (آوایی، واژه‌ها و نحوی) در اشعار بدری تندی چگونه است؟

۲- بلاغت و لایه بلاغی در اشعار بدری تندی چگونه به کار رفته است؟

۳- ایدئولوژی و محور فکری غالب در اشعار بدری تندی کدام است؟

### بحث و بررسی (سبک‌شناسی لایه‌ای اشعار بدری تندی)

سبک‌شناسی لایه‌ای متن را در سه لایه بررسی میکند. وقتی متن را در سه لایه زبانی، بلاغی، فکری تحلیل میکند، مشخصه‌های برجسته سبک و نقش و ارزش آنها در هر لایه جداگانه مشخص میشود. این روش، کشف و تفسیر پیوند مشخصه‌های صوری متن با محتوای آن را آسانتر می‌سازد؛ زیرا سهم و نقش هر بخش از زبان در شکل دادن به سبک به‌روشنی نشان داده میشود. این شیوه از آشفتگی تحلیل و تداخل داده‌ها و دیدگاه‌ها پیشگیری میکند و در هر لایه امکان کاربرد نگرگاه‌ها و روشهای مناسب را فراهم می‌سازد. (فتوحی، ۱۳۹۲: ص ۳۵)

#### الف- لایه‌های آوایی:

سبک‌شناسی لایه‌ای آوایی الگوهای صوتی و شیوه تلفظ در زبان گفتار و نوشتار نظر دارد، تکرار در دو سطح تکرار صامت و تکرار مصوت صورت می‌گیرد، بسامد تکرار در واج‌ها، هجاها، واژه‌ها و جملات اگر سخته و سنجیده به کار رود موجب زیبایی آفرینی میشود.

#### ۱- تکرار مصوت:

در دو بیت زیر شاعر از مصوت (الف) چندین بار استفاده کرده است و مفهوم تحریک و تشویق برای مبارزه برای آزادی وطن را به مخاطب انتقال میدهد:

الا ای ملک ای ایران بیا و فکر فردا کن	برای خدمت میهن ز جان خود را مهیا کن
ز جان و دل نما تجلیل و تکریم از وطنخواهان	خیانت‌پیشگان ملک را امروز رسوا کن

(تندری، ۱۳۵۹: ص ۲۲)

#### ۲- تکرار صامت:

صامتهای خ و ج هم در این بیت استفاده شده است.

الا ای ملک ای ایران بیا و فکر فردا کن	برای خدمت میهن ز جان خود را مهیا کن
ز جان و دل نما تجلیل و تکریم از وطنخواهان	خیانت‌پیشگان ملک را امروز رسوا کن

(تندری، ۱۳۵۹: ص ۲۲)

حاصل هفتاد سال زندگی سی سال دان / کودک ده سال و سی سال دگر از بهر خواب  
 آفتاب عمر هر دم میرود سوی غروب / دیده‌ای هنگام مغرب بر لب بام آفتاب  
 (همان: ۲۸)

صامت س مفهوم سوسو شدن پیری و گذشتن زمان را میرساند.

یا در بیت زیر صامت خ:

نکوخوی و فرخرخ و خوش‌ضمیر / رخس رشک خورشید و ماه و منیر  
 (همان: ص ۵۱)

«تکرار» در زیباشناسی هنر از مباحث اساسی است و در ادبیات و بخصوص در شعر نقش بسزا دارد. این فن ادبی در صورت کاربرد مناسب، جنبه‌های زیباشناسی خواهد داشت و از دیدگاه سبک‌شناسی نیز گاه بیانگر سبک شخصی است. باید دانست که «زیبایی تکرار حرف در شعر بر اساس اصل وحدت در کثرت است؛ لذا حتی تکرار حرف «خ» هم خالی از زیبایی نیست» (وحیدیان کامیار، ۱۳۷۹: ص ۲۸). بنابراین، صدای معنایی، حاصل توالی پی در پی چند مصوت است. این تکرار و توالی علاوه بر موسیقی گوشنوازی که در شعر ایجاد میکنند، نوعی معنای ثانوی در تأکید معنی بیت یا شعر القا میکند که میتوان آن را معادل همصدایی دانست. تندی از این نوع تکرار برای آهنگینتر نمودن اشعار و رساندن مفاهیم مختلف به مخاطبانش استفاده کرده است.

### ۳- تکرار واژه‌ها:

منظور از توازن واژه‌ها، آنگونه توازن است که از تکرار واحد زبانی بزرگتر از هجا ایجاد میشود. شفیعی کدکنی در نقد این آرایه مینویسد: «آن موردی است که کلمه‌ای به یک معنی دو بار در شعر بیاید که نوع مبتدل آن، کار همه‌کس است و نوع خلاف آن دشوار دیده میشود» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۹: ص ۳۰۵).

تکرار واژه‌ها نیز از جمله جنبه‌های هنری و موسیقایی یک اثر است که شاعر آگاهانه از آن بهره میگیرد، «بعد از واج و تکواژ که به ترتیب کوچکترین واحد زبانی، واژه‌ها قرار میگیرند. واژه‌ها واحدهای معناداری هستند که برای انتقال مفاهیم در زنجیره گفتار به کار میروند. مهمترین کار سبک‌شناس بررسی واژه‌های متن است سبک را هنر واژه‌گزینی میدانند. بخش عمده‌ای از سرشت سبک‌شناسی را نوع‌گزینی واژه‌ها میسازد. واژه‌ها ایستا و منجمد نیستند؛ بلکه جاندار و پویا هستند، تاریخ و زندگینامه دارند، حتی شخصیت و شناسنامه و بار عاطفی و فرهنگی دارند، برخی ثابت و انعطاف‌پذیرند و برخی بر اثر فشار بافته‌ای مختلف تغییر شکل و معنا میدهند، جدال و انگیزشی مدام برای تخیل نویسنده ایجاد میکند.» (فتوحی، ۱۳۹۲: ص ۲۴۹)

در تکرار طبیعی، میان لفظ و معنا رابطه طبیعی وجود دارد و این نوع تکرار پدیده‌ها را شاعرانه‌تر و رساتر و زیباتر نشان میدهد. «بعضی موسیقی در کلام را زاینده تکرار هجای کلمه یا جمله میدانند؛ به عبارت دیگر، کل موسیقی شعر را مرهون تکرار میدانند» (وحیدیان کامیار، ۱۳۷۹: ص ۲۴-۲۳).

خداوندا من از این درد بی‌درمان پریشانم / ترحم کن دگر بر این تن رنجور نالانم  
 ندیدم روز خوش هرگز خداوندا تو میدانی / پریشانم پریشانم پریشانم پریشانم  
 (بدری، ۱۳۵۹: ص ۱۱۰)

### ۴- تکرار عبارت یا جمله:

تکرار جمله پریشانم در ابیات ذکر شده (من پریشان هستم) موسیقی حزین و اندوهگینی را به وجود آورده است.



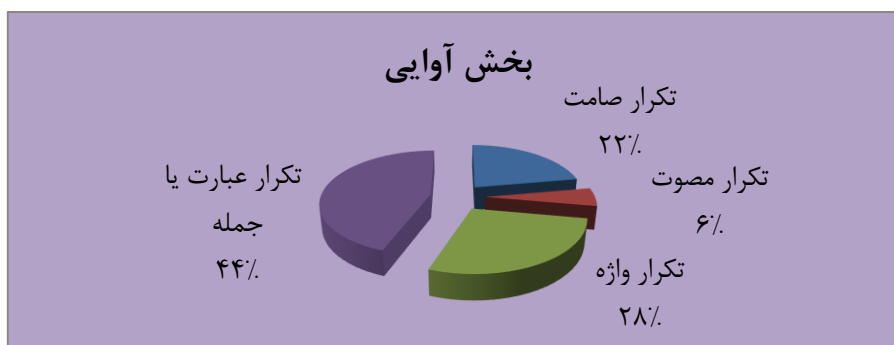
یا در ابیات زیر تکرار واژه مرکب یک‌طرف:

ساقی است یک‌طرف می و پیمانه یک‌طرف  
 گلزار یک‌طرف رخ جانانه یک‌طرف  
 دستی بدست دلبر و دستی دگر بجام  
 پیمان ز یک‌طرف می و پیمانه یک‌طرف  
 هوشم ربوده بود و دل و دین به باد داد  
 مه یک‌طرف ستاره فتانه یک‌طرف  
 (همان: ص ۱۰۰)

شاعر از این ویژگی برای ایجاد موسیقی و آهنگ و نیز برای جلب توجه به مطلب مورد نظرش بهره جسته است.

جدول شماره ۱- لایه های آوایی

نام مؤلفه (بخش آوایی)	تعداد
تکرار صامت	۴
تکرار مصوت	۱
تکرار واژه	۵
تکرار عبارت یا جمله	۸
جمع	۱۸



نمودار شماره ۱- لایه های آوایی

#### ب- لایه مفهومی واژه‌ها:

بعد از واج و تکواژ که به ترتیب کوچکترین واحد زبانند، واژه‌ها قرار میگیرند. واژه‌ها واحدهای معناداری هستند که برای انتقال مفاهیم در زنجیره گفتار به کار میروند. مهمترین کار سبک‌شناس بررسی واژه‌های متن است. بدری تندی در لایه واژه‌ای از کلمات حسی و عینی، واژه‌های دینی، ملی و میهنی و سیاسی، واژه‌های جنگ و صلح، واژه‌های زنانه و... در بسامد بالایی سود برده است.

#### ۱- واژه‌های دینی:

بدری در سروده‌های خود پیوسته از واژه‌های دین استفاده کرده است. وی در ابتدای دیوانش همانند شاعران سنتی بخشی به‌عنوان تحمیدیه دارد که در آن به حمد و ثنای خداوند میپردازد:

ذلیلیم و مسکین به درگاه تو نداریم راهی بجز راه تو (همان، ص ۲)

در بخشی دیگر از واژه‌های دینی، چون عبادت، زاهد، آب زمزم، کوثر و... استفاده میکند:  
عبادت نیست جز خدمت بخلق ای زاهد خودبین درین ره پا گذار و با خدای خویش سودا کن (همان: ص ۲۲)

استفاده از اسامی و شخصیت‌های واژه‌های دینی، یعقوب، یوسف، پیغمبر، آیه، تفسیر، قضا و تقدیر و...  
دیدهام کور شد از گریه چو یعقوب ز هجرت  
گفت پیغمبر رحمت سخن از مهر و محبت  
مکن ای عاقل فرزانه دگر دعوی باطل  
من شدم صید تو و دانمت ای ترک جفاجو  
گر کنی یک نظر ای یوسف من دیر نکردی  
از جفا بود که این آیه تو تفسیر نکردی  
رستی از تیر قضا ورنه تو تدبیر نکردی  
که به عالم چو من دلشده نخجیر نکردی (همان: ص ۴۲)

زنم و لیک مرا قلب شیرمردان است  
هماره پیشه من راستی است در گفتار  
یکی طبیب وطنخواه کاردان باید  
نماند خون و رمق در عروق ایرانی  
که از ودیعه یزدان بود مرا نیرو  
منزهم ز سخن‌چینی و تباهی خو  
که دردهای وطن را همی کند دارو  
کجا شد آن ید بیضا و قوت بازو (همان: ص ۵۵)

پیمبر مسلمین آنکه بحق مرسل است  
شفیع امت بود حضرت ختم رسل  
ز فرط درد و الم ز مویه مؤئی شدم  
مگر که حاجات من بسوی یزدان برد  
شفاعت از ما بحق نص قرآن برد  
کیست که با این تعب روز به پایان برد (همان: ص ۵۳)

شاعر در کاربرد اندیشه‌های دینی خود و القای آن به مخاطب به شیوه‌های مختلف متوسل میشود. در بیشتر موارد واژه‌های مذهبی بار انتقالی مفاهیم را بر عهده‌دارند.

## ۲- استفاده از واژه‌های مربوط به طبیعت (عینی)

از جمله شناسه‌های ادبی یک شاعر، استقبال اصرار گونه از پاره‌ای واژه‌ها است که بیانگر علاقه و تأکید وی بر صورت آن واژه یا آهنگ آن و یا معنا و مفهومی است که تلقین میکند؛ بدری از واژه‌های مربوط به طبیعت و عناصر عینی با بسامد بالا استفاده کرده است:

سوری و لاله شکفته در چمن  
عندلیب از رنج هجران وارheid  
وقت آن شد تا خرامد سرو من  
شد زمان عشرت و وقت طرب  
سایه سرو و کنار جویبار  
شد معطر باغ و راغ از ضیمران  
نغمه‌اش هر دم نوازد گوش جان  
جلوه‌گر سازد جمال دلستان  
باید این ایام بودن شادمان  
حسرت از دل میبرد رنج از روان (همان: ص ۶۱)

تصاویر ارائه‌شده در این ابیات ما را بی‌اختیار به یاد اشعار طبیعت‌گرایی سبک خراسانی می‌اندازد که به نظر میرسد بدری از شاعران بزرگ این سبک متأثر بوده است.

گلشن آرام است و آب آهسته میلغزد به جوی  
زاله میریزد ز برگ لاله در صحن چمن  
سوسن آزاد است و میرقصد بنفشه طرف جوی  
ساقی فرخ رخ از جا خیز و می در جام ریز  
دیو شب رفت، غم و درد به‌پایان آمد  
نور خورشید جهانتاب شد از غیب عیان  
از هوای مقدم سرو سمن فامی دگر  
تا ستاند از رخ گلچهره‌ای کامی دگر  
تا نهد بر پیکر جان نقش ایامی دگر  
عشرت امروز ما مفنک بهنگامی دگر  
از گریبان افق، صبح درخشان آمد  
در تن خسته‌دلان بار دگر جان آمد  
(همان: ص ۸۵)

شاعر برای بیان مفاهیم انتزاعی (دیو شب، گریبان افق، سرو سیمین فام...) غالباً از واژه‌های عینی استفاده میکند. جدول شماره ۲- لایه مفهومی واژه‌ها

نام مؤلفه (لایه مفهومی واژه‌ها)	تعداد
واژه‌های دینی	۲۲
واژه‌های عینی	۲۱
جمع	۴۳



نمودار شماره ۲- لایه مفهومی واژه‌ها

### ج- لایه نحوی:

نحو منظم مولد ذهن نظام‌مند است «ساخت اندیشه با نحو پیوند آشکارتری دارد، تا با واژه، کیفیت چیدمان کلمه‌ها در جمله طول جمله، نوع جمله‌ها، کیفیت وجه و زمان، همگی بیان‌کننده نوع اندیشه‌اند، بنابراین کیفیات روحی و ذهنیات پنهان گوینده در عناصر نحوی بیشتر خودنمایی میکنند.» (فتوحی، ۱۳۹۲: ص ۲۶۱)

لایه نحوی به بررسی

(۱) ساختمان جمله‌ها (کوتاه و بلندی)

(۲) صدای دستوری (فعل‌های لازم، گذرا، جمله‌ای، فعلیه، مجهول).

(۳) صفت و اسم میپردازد، در این بخش به لایه نحوی اشعار بدری می‌پردازیم:

### ۱- چندین صفت برای موصوف:

عادل و دانا و رادمرد جهانی  
 ز آنچه نیاید به وصف بهتر از آنی  
مرد سلحشوری و چو شیر ژیانی  
صاحب قلب رئوف و لطف بیانی  
 (همان: ص ۷۷)

خسته‌دلان را طیب و داروی جانی  
 هم تو خلیفی و هم لطیف و شریفی  
فاضل و خوش‌ذوقی و سخنور و دانا  
 هست نژادت ز دودمان بزرگان

### ۲- تقدیم فعل:

چهره در آینه دلها تماشا میکند  
 (همان: ص ۹۰)

میروی پنهان نگه در دیده ما میکند

در جایی دیگر:

فتادم عاقبت از پا، ز بیداد و عقاب تو  
گرفتم در قفس مأوا، بنالم در غیاب تو  
نباشد جز پری پیدا ز جور بی حساب تو  
 (همان: ص ۳۰)

نکردم راز دل افشا، رسیدم ز آشیان تنها  
 منم آن بلبل شیدا، که در کویت نیم پیدا  
شوی آگه ز من جانا که در گنج قفس بر جا

عقده از کار دل دیوانگان وامیکنی  
 تهی‌مغز و بی‌دانش و ژاژخای  
 (همان: ص ۹۱)

میگشایی لعل لب را هر گه از لبخند خویش  
 یکی مرد خیره‌سر و سست رای

در بیت دوم شعر بالا حذف فعل نیز صورت گرفته است.

### ۳- کوتاهی جملات

جمله‌ها کوتاه و پشت سر هم است و در پایان هر جمله، فعلی وجود دارد:

ندانستم که آن یار جفاجو بی‌وفا باشد  
 که مستی من از چشمان مست تو روا باشد  
 (همان: ص ۱۰۸)

وفا کردم جفا دیدم گواه من خدا باشد  
بیا با چشم مست، مست مستم از نگاهت کن

### ۴- رعایت ترتیب ساختمان جمله:

نازم آن پروانه کاندر سوختن بی‌باک بود  
 پیکر آن هر دو هنگام سحر بر خاک بود  
 عاقل امروز یاران دیگر آن دیوانه نیست  
 جان من اندر هوای آن شب جانانه نیست  
 از پی دانه دویدن دام هست و دانه نیست  
 (همان: ص ۹۸)

اشک شمع از شعله بر دامن یبارد تا سحر  
 دوش دیدم شمع با پروانه در راز و نیاز  
 همچو دیروز آن جوان خام مجنون نیستم  
 تا ز خواب سهمگین بیدار گردیدم دیگر  
 در رخت دام است و دانه بی‌خبر هشیار باش

در بیت زیر ساختمان جمله، از نهاد، مفعول و فعل به ترتیب و طبق ساختار نظام‌مند نحوی آمده است:

مرد را سربلند میدارد  
 مرد را ارجمند میدارد  
 چون ز آغاز مادر مرد است  
 (همان: ص ۱۰۳)

زن هشیار و کاردان بزرگ  
 ارزش زندگی چو داند نیک  
زن دانا مری مرد است

### ۵- وجه شرطی فعل:

درین هیاهوی نام و محیط ننگ چه سازم  
و گر بود دل تو سختتر ز سنگ چه سازم  
(همان: ص ۱۱۷)

زبان الکن و مغز تهی و پیکر لرزان  
اگر ز مهر نگیری دگر تو دست مرادم

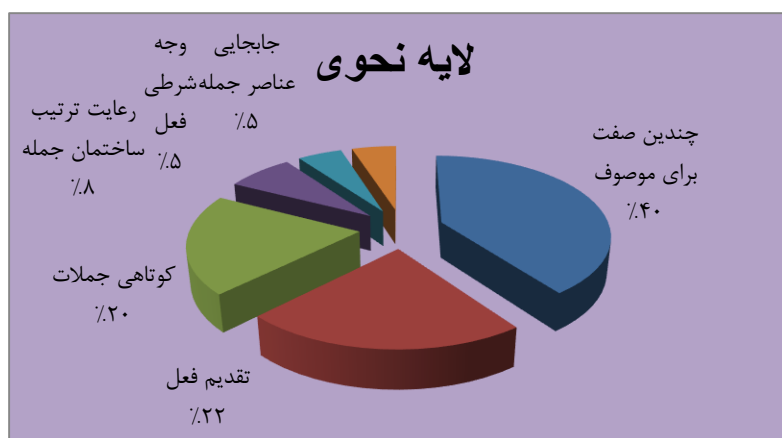
### ۶- جابجایی عناصر جمله:

تو گوئی چون مسیح است آنه بی‌جان را ببخشد جان  
ندارد قطره باران اثر در بحر بی‌پایان  
(همان: ص ۱۲۵)

بود روحی ز نیکویان طیب پاک باایمان  
شکسته کلکم از مدحش زبانه قاصر از وصفش

جدول شماره ۳- لایه نحوی

تعداد	نام مؤلفه (لایه نحوی)
۱۶	چندین صفت برای موصوف
۹	تقدیم فعل
۸	کوتاهی جملات
۳	رعایت ترتیب ساختمان جمله
۲	وجه شرطی فعل
۲	جابجایی عناصر جمله
۴۰	جمع



نمودار شماره ۳- لایه نحوی

### ۷- لایه بلاغی اشعار بدری تندی:

تندی در به کار بردن صناعات بلاغی شاعر آن‌چنان توانمندی نیست، اما به مناسبت سخن از صنایع بلاغی چون تشبیه، کنایه و استعاره و تلمیح... بهره برده است در ادامه به آن اشاره خواهیم کرد.

۱- تشبیه: شاعر در خلق تشبیه تحت‌تأثیر افکار، و اندیشه‌ها، محیط اطراف، تجربیات شخصی و احساسات عمیق درونی است که در همه این موارد میان شاعران تفاوت‌های چشمگیری مشاهده میشود. شاعر در شعر زیر وی معشوق را به مرغ چمن مانند کرده است و از او خواهش میکند در فضایی که شاعر قرار دارد حضور یابد و در آسمان زندگی او پرواز کند:

گر روی بهر صفا در دشت گلزار چمن همچو مرغان بر بیفشان در فضای آبشار  
(همان: ص ۲۳)

وی در جایی دیگر خوی خون‌ریز وحشی بشر را به درندگان تشبیه کرده است:

همچو درنده بشر خون بشر را ریزد اف بر اینگونه تمدن که همه رنج و بلاست  
(همان: ص ۳۲)

اف بر تمدنی که انسان را مسخ کرده است و از او یک درنده خونخوار ساخته است. تشبیه‌های شاعر بیشتر در قالب تشبیه‌های حسی است و از انواع تشبیه از جمله تشبیه بلیغ (اضافه تشبیهی) به کرات استفاده کرده است. تشبیه را بطور کلی از منظر صورت بیانی میتوان به دو صورت فشرده و گسترده خلاصه کرد.

نوبهار آدمیت در جهان از ما درست نخل مادر گونگون داد از نوابع بارها  
(تندی، ۱۳۵۹: ص ۲۵)

در مصراع اول، نوبهار آدمیت: تشبیه بلیغ مؤکد، اضافه تشبیهی است.

افکار کهنه گر بگذاریم در سراب سرخوش میان بحر تجدد شنا کنیم  
(همان: ص ۲۶)

در بیت بالا دغدغه شاعر تجدد است و تجدد را دریا انگاشته است.

و

منم آن بلبل شیدا که در کویت نیم پیدا گرفتم در قفس مأوا بنالم در غیاب تو  
(همان: ص ۳۰)

و

تا در آفاق پراکنده بود تخم نفاق گمراهی و جهل چنین پا برجاست  
(همان: ص ۳۱)

و

برده گیسوی چلیپای نگاری دل ما وصل رویش سبب فیض دشوار است امروز  
(همان: ص ۳۲)

(در صفحه‌های ۳۷، ۶۶، ۶۳، ۴۴، ۸۰) از این نوع تشبیه استفاده شده است.

۲- **تلمیح:** تلمیح آرایه‌ای است که در سراسر ادبیات فارسی، شامل شعر و نثر، انعکاس گسترده‌ای دارد و همواره برای علاقه‌مندان پل ارتباطی میان حال و گذشته بوده است.

### تلمیح‌های اسطوره‌ای و ملی:

مانند این بیت:

ز هرچ و مرج و تطاول چه فتنه‌ها که به پا شد	به ملک کوروش و دارا هزار ضبط و خطا شد
ز جهل ملت نادان نشان تیر بلا شد	در این محیط خطا پیشه خیل مردم دانا

(همان: ص ۸۰)

به دوران شکوه باستانی حکومت کوروش و دارا اشاره میکند و میگوید این مملکت با آن سابقه درخشان دچار هرچ و مرج شده است.

در جای دیگر

یگانه کاوه ایران کجاست آخر کو؟	رسیده جان خلاق به لب ز کثرت جور
که گاه رزم برد گوی فتح از هر سو	کجاست نادر کشورگشای میهن‌خواه
کجاست گیو و چه شد طوس و بیژن و برزو	کجاست سام نریمان و زال نیرومند
که آورد سر هر سرکشی دوباره فرو	کجاست پیلتن آن پهلوان مردافکن
که جاودان به جهان است نام زنده او	کسی که خدمت میهن کند نخواهد مرد
که وضع مملکت از این سپس شود نیکو	امیدوار بود فانی از مراحم حق
کجا باشد روا خونم بریزد از حسام تو	کجا کس کرده این ظلم و ستم بر فرد بیماری

(همان: ص ۵۶)

میزان استفاده هر شاعر از تلمیح‌ها و اساطیر در آفرینش یک اثر، نشان‌دهنده اطلاع و آگاهی او از آداب، اعتقادات، سنن و علوم در فرهنگ پیشینیان است. اسطوره در شعر بدری نیز جایگاه ویژه‌ای دارد. استفاده وی از نام شخصیت‌های اساطیری و پهلوانی نشان‌دهنده این مطلب است که او به سرگذشت پیشینیان خود اهمیت میداده و شاید سرگذشت آنان را مایه عبرت خود قرار میداده است.

در جای دیگر،

الا مانی نقش و تصویر و رنگ	الا ای سلحشور میدان جنگ
بدان وسعت کشور داریوش	بکش نقشه‌ای نو به نیروی هوش

(همان: ص ۷۳)

و

افزون شده از میزان ظلم و ستم و عدوان	در مملکت ایران از جمع ستمکاران
ملت ز چه شد فانی ویران ز چه شد ایران	شد کشتی ایرانی بشکسته و طوفانی
یک لحظه نیاسوده بی‌دانش و سرگردان	ای ملت فرسوده در خون خود آلوده
افسرده و رنجورید کو غیرت و کو وجدان	سرگشته و مقهورید از حس و خرد دورید
کو حس وطنخواهی در <u>ملک جم</u> و ساسان	تا چند به گمراهی بی‌دانش و آگاهی

(همان: ص ۸۲)

شاعر در میان قهرمانان اسطوره‌های ملی، از رستم، زال، ضحاک، کیخسرو، فریدون، طوس، کیقباد، کاوه، سیمرغ... و ماجراهای آنها یاد کرده است.

**تلمیح‌های دینی:** ویژگی بارز شعر فارسی در سبکها و دوره‌های مختلف پر بودن آن از اشارات قرآنی، داستانی، حکایات و قصص و روایات اسلامی است. شعر بدری از این موضوع استثنا نیست:

ید بیضا کند در شاعری موسی صف آرایی دلش تابان به نور معرفت چون طور سینا شد  
نکوخوی و نکوگوی و تواضع‌پیشه و صابر چنین باید کسی اندر طریق علم پویا شد  
(همان: ص ۱۱۲)

یکی از معجزات حضرت موسی ید بیضاء است. «وَ ادْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بِيضاءً مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ ...» (نمل/۲۷/۱۲). «خداوند فرمود: ... و دستت را در بغلت کن تا بی‌آنکه بدی و بیماری‌ای [چون پیسی] بدان رسیده باشد، سپید و رخشان بیرون آید و آیه و نشانه دیگری برای تو باشد تا اینکه پاره‌ای از نشانه‌های بزرگتر و شگرفتر خود را به تو بنمایانیم» (محمدبیومی، ۱۳۸۹: ص ۱۷۶). شاعر به‌منظور مفاخره اشعار صابر را ید بیضا خوانده است. قصه یوسف (ع) از گذشته‌های دور مورد توجه شاعران بوده است. آنان به زیبایی یوسف - که دو سوم زیباییهای عالم در او جمع بود- بارها اشاره کرده‌اند بدری نیز در قصاید خویش برای مضمونسازی به داستان حضرت یوسف و بیشتر وقایع مهم زندگانی وی توجه داشته است:

زلیخاوش گرفتار توام ای یوسف ثانی ندارد خامه‌ای یارای توصیف جمال تو  
(همان: ص ۱۱۹)

شاعر به دل بستگی زلیخا به یوسف و اشاره کرده، گاهی به‌منظور غلو در مدح معشوق خود، خود را زلیخا و معشوق را یوسف ثانی خود خوانده است.

و در جایی دیگر:

دوباره نخل امیدم به برگ و بار آمد امیدوار شدم از وصال بار دگر  
تو ای نسیم صبا زودتر پیام مرا رسان به یوسف محبوب من براهگزر  
بگو که بی تو امانم سرشک میبارم سپید گشت چو یعقوب دیده‌ام بر در  
(همان: ص ۷۵)

**۳- کنایه:** توجه به کنایات در سبک‌شناسی مهم است، زیرا فقط کسانی که به زبان تسلط کافی دارند میتوانند از این باب استفاده کنند. در شاهنامه فردوسی و در آثار مولانا و عطار نیشابوری که زبان مادری آنان فارسی دری بود کنایات بیشماری آمده است، حال آنکه آثار برخی از این نظر بسیار فقیر است. این امر حتی در سبک‌شناسی حدیث معتبر است. در احادیث جعلی زبان بیرمق است حال آنکه مثلاً نهج‌البلاغه سرشار از کنایات است. این امر وقتی روشن میشود که به زبان دیگری بنویسیم و یا سخن بگوییم. اهل زبان به‌صورت طبیعی از همه امکانات زبان از جمله کنایه استفاده میکند (شمیسا، ۱۳۹۲: ص ۳۰۰).

بدری از این صنعت نیز گاهگاهی بهره برده است:

خوشه‌چین خرمن فضلیم و دانش سود ماست بی‌خبر از خویش و دست از سود و سودا بسته‌ایم  
(همان: ص ۱۰۲)

خوشه‌چینی گردآوری محصول جامانده و پراکنده در کشتزار، پس از برداشت محصول اصلی است. خوشه‌چین آن کسی است که پس از درو کردن کشتزار جو و گندم و جمع‌آوری حاصل، تک خوشه‌هایی که در آنجا مانده برای



خویشتن جمع میکند. گاه در نوشته‌های ادبی خوشه‌چین کسی است که از حاصل کار یا دانش یا هنر یا خرمن کسی اندکی برگیرد، که از هر جا برای خود چیزی اندوخته کند.

۴-**استعاره:** اگر از جمله تشبیهی مشبه و وجه شبه و ادات تشبیه را حذف کنیم، به نحوی که فقط مشبه به باقی بماند، به این مشبه به، استعاره میگویند. پس ژرف ساخت هر استعاره ای یک جمله تشبیهی است. استعاره و تشبیه به لحاظ ماهیت یکی هستند؛ منتهی در تشبیه ادعای شباهت وجود دارد و در استعاره ادعای یکسانی و این همانی. (شمیسا، ۱۳۷۵: ۵۷) آنچه در استعاره اساس شناخت قدرت تخیل شاعر و انگیزه شگفتی و احساس لذت از زیبایی هنری است، کشف وجوه شباهت تازه و دقیق در میان اشیا و شیوه بیان شاعر در ارائه استعاره است. (پورنامداریان، ۲۴۰-۱۳۸۱: ۲۴۲) تندر از این صنعت استفاده کرد است:

در یکی از ابیات تندر که مضمون سیاسی دارد:

گرگ بود آن بدمنش بیشک ولی در جلد میش  
فرصتی پیدا نمود و گله را از هم درید  
(همان: ص ۳۷)

گرگ استعاره از سکانداران سیاسی کشور، بیشه: کشور ایران و مردم ناآگاه مظلوم ایران را چونان گله ای میبیند که این گرگان با جلدمیش ایشان را میدرد. و در جای دیگر:

کی توان با حيله و تزوير و افکار سخي  
آن خیانت بیشتر آن اهرمن روبه صفت  
بر سریر و مسند کیخسرو و جم آرمید  
سر جدا، ز ایران نمود و دیو دد را پرورید  
(همان: ص ۳۷)

و

کشتی عمر ار شکست چاره نه با ناخداست  
خدا بساحل مگر ز دست طوفان برد  
(همان: ص ۵۴)

بدری در صفحات ۶۳ و ۶۴ نیز از این صنعت بهره برده است.

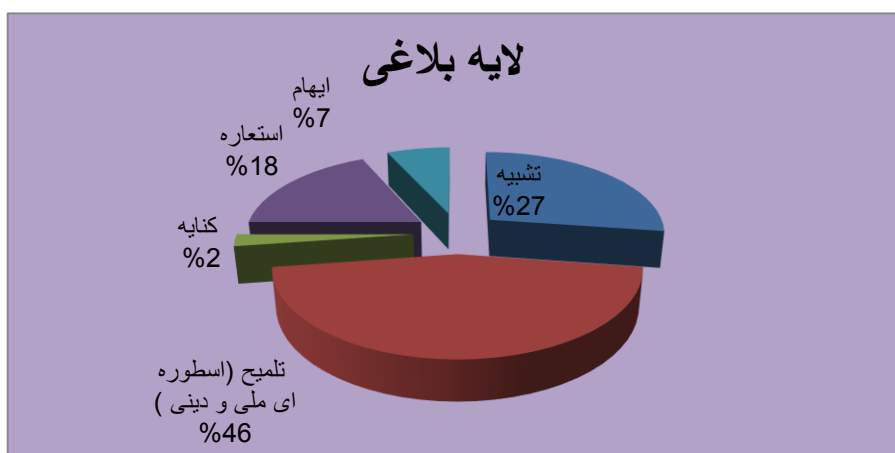
۵-**ایهام:** ایهام در کتابهای بدیع به نام توریه، توهیم و تخییل نیز نامیده شده است و در لغت به معنای به گمان افکندن و به وهم انداختن میباشد و در اصطلاح ادبی، به کار بردن لفظی در نظم یا نثر میباشد که حداقل دو معنی داشته باشد و هر کدام از معانی که ارتباط و مناسبات بیشتری با کلمات دیگر داشته باشد زود تر در ذهن تداعی میگردد.

چو گرگ اجل برد محمود من  
سیه شد دگر بخت مسعود من  
(همان: ص ۷۴)

شاعر در این بیت اشاره به درگذشت همسرش که از قضا نامش محمود است دارد، با آوردن ترکیب بخت مسعود یادآور اسامی پادشاهان معروف سلسله غزنوی (محمود و پسرش مسعود) میشود. نکته جالب توجه دیگر دوران سلطان محمود که دوران شکوه حکومت غزنوی است به دوران زندگی مشترک بدری با محمود تشبیه میشود و معتقد است دوران سلطنت مسعود غزنوی که سرآغاز افول این سلسله است با دوران زندگی غایب همسرش شباهت دارد. به‌طور کلی بدری در کاربرد آرایه‌ها و شگردهای بلاغی نوآوری خاصی ندارد. بیشتر تصاویر یا صور خیال شاعر سنتی و تکرار گفته‌های پیشینیان است.

جدول شماره ۴- لایه بلاغی اشعار

تعداد	نام مؤلفه (لایه بلاغی)	
۱۲	تشبیه	
۱۴	اسطوره ای ملی	تلمیح
۶	دینی	
۱	کنایه	
۸	استعاره	
۳	ایهام	
۴۴	جمع	



نمودار شماره ۴- لایه بلاغی اشعار

#### ه- لایه ایدئولوژیک اشعار بدری:

سبک فکری بدری حول محور وطن، تفاخر به سابقه ملی، آزادیخواهی، صلح و مباحث پیرامون زنان میچرخد که در ادامه توضیح خواهیم داد.

۱- زنان: از مظاهر دیگر آزادیخواهی در شعر این دوره مشروطه موضوع آزادی زنان است که بطور گسترده‌ای در شعر این دوره از جمله اشعار بدری انعکاس یافته است که طبیعتاً شاعر زن بیش از دیگران به این موضوع توجه دارد:

در شعر زیر بدری از برابری زن و مرد سخن میگوید و تأکید میکند که این دو جنس لازم و ملزوم هم هستند:

از چه رو دانند مردان را مزیت بر زنان      دور باشد از عدالت اینچنین پندارها  
لازم و ملزوم هم در این جهان مرد و زنند      اینکه آرم شرح آن را اندک از بسیارها  
(همان: ص ۲۵)

۱-۱- **حقوق زنان:** همزمان با طرح مشروطه بحث حقوق زنان به‌عنوان طیف عظیمی از جامعه در صدر آرزوهای مشروطه خواهان قرار گرفت. این فرایند یعنی احقاق حقوق زنان در جامعه ایران، بخوبی در شعر مشروطه انعکاس یافت و جزء درونمایه‌های اصلی شعر مشروطه از آن به بعد شد. اکثر شاعران عصر بخصوص شاعران زن از پیشروان دفاع از حقوق زنان بودند.

بدری در ابیات مختلف به حقوق سیاسی زنان اشاره دارد و خواهان این است که زنان نیز مانند مردان به مجلس شورای ملی راه یابند و کرسی نمایندگی داشته باشند:

زن ندارد راه اندر مجلس شورا ولی      راه دارد اندر آنجا، رهن و طرارها  
فانی از زن گردد ایران تربیت گردد درست      زود بینی بی‌گمان اصلاح گردد کارها  
(همان: ص ۲۵)

او در برخی اشعارش با حسرت و غبطه به آزادی زنان در غرب اشاره دارد و خواهان این است که آزادی چون آزادی زنان غرب نصیب زنان ایران شود:

در این کشور چرا ناقص بود آزادی نسوان      به مغرب گوی آزادی زنان بردند از میدان  
شود از نور خورشید تمدن بهره‌ور گیتی      چرا در ظلمت قرن توحش باقی است ایران  
بود عضو فلج زن تا یکی از راه نادانی      بکار خویشتن تا چند ماند اینچنین حیران  
اگر علم و ادب آموختن بر مرد و زن فرض است      در ایران از چه گردد پایمال آزادی نسوان  
بنی‌آدم بمعنی گر بود اعضای یک پیکر      چرا مردان بخود بالند از تحقیر زن اینسان  
اساس ضعف این کشور ز جهل مادران باشد      کجا طفل هنرور پروراند مادر نادان  
سزد گر عمر باقیمانده را از جان و دل فانی      دهی از دست یکسر در ره آزادی نسوان  
(همان: ص ۵۸)

بدری اروپا رفته بود و از نزدیک این وقایع را لمس کرده و این نابرابریها را به‌راحتی برنمی‌تابید.

و در جای دیگر درباره ویرانی ایران سخن می‌گوید و در شعر دیگر امیدوار به آینده‌سازی زنان است:

بسی آباد بود این شهر و گردید      بدست خواجه قاجار ایران  
چرا ویران شد آن کرمان آباد      دریغ از با شهامت مردم آن

\*\*\*

تا زن براه جهل روان است      دائم دچار رنج و زیان است  
باشد ز جهل مادر نادان      دزد و شریر آنچه عیان است  
ای زن ز خواب جهل تو برخیز      این خواب نیست کافات جان است  
کشور نیازمند به نسوان      ملت ز بطن زن به جهان است  
(همان: ص ۵۹)

وی معتقد است رشد فکری هر جامعه‌ای از مادران و زنان سرچشمه میگیرد، در کشوری که مادران بیسواد و جاهل باشند فرزندان شیر و دزد تحویل جامعه داده میشود:

مادر بود مربی اطفال	گیتی بقای آن به زنان است
کوشش نما تو ای زن دانا	زیرا حقوق زن به میان است
رو فضل و دانش و ادب آموز	تا آن زمان که تاب و توان است
تا کی فکنده سر زن ایران	اندر بر زن جهان است
مردانه کن مبارزه ای زن	امروز روز نطق و بیان است
تا کی شوی تو سخره مردان	گوشت چرا به این سخنان است

(همان: ص ۶۰)

بطور کلی زنان قبل از دوره مشروطه، از فعالیتهای اجتماعی و سیاسی دور بوده و نظام مردسالار آنان را از بیشتر حقوق اولیه خود محروم کرده بود. خانواده‌های ایرانی جنبه مردسالاری داشت. زن هم در خانواده و هم در اجتماع در موقعیتی پایینتر از مرد قرار داشت، شاعر به اهمیت و ارزش اجتماعی و سیاسی زنان اشاره میکند و خواهان احقاق حقوق آنان میشود:

گر زنم ایزد نهاده در دلم مردانگی	گوهری باید شناسد گوهرم را از خزف
در نهاد من شجاعت در سرشتم راستی است	ز آنکه خون پاک در شریان من هست از سلف
از الم گردیده سیمایم چو پیر سالخورد	در وجود من سیاهی بسته از اندوه صف
رسید مژده که آید نگار من ز سفر	هزار شکر که شد شام تار هجر، سحر
تو ای نسیم صبا زودتر پیام مرا	رسان بیوسف محبوب من براهگذر
بگو که بی تو دمام سرشک میبارم	سپید گشت جو یعقوب دیده‌ام بر در

(همان: ص ۷۵)

۲-۱ **برابری زنان با مردان:** بدری بارها از واژه‌ها مربوط به زنان، برابری حقوقی، سیاسی و اجتماعی زنان سخن گفته است، بطوری که بنمایه اصلی فکری اشعار وی حول همین موضوع میچرخد:

گر از این فکر زن بیدار میشد بد نمیشد	در حقوق خویش اگر هشیار میشد بد نمیشد
در اروپا زن بود آسوده اندر عصر حاضر	شانه ما فارغ از این بار میشد بد نمیشد
بانوان را ناتوان خواندن نه شایسته است آری	گر به انصاف این سخن انکار میشد بد نمیشد
بوده ایران جلوه‌گاه حشمت و فر و بزرگی	گر عیان آن جلوه و آثار میشد بد نمیشد
فانیا تا کی حقوق زن لگدمال حوادث	بخت مسعود از زنان را یار میشد بد نمیشد

(همان: ص ۳۴)

وی آرزو میکند برابری بین زن و مرد در این رخ دهد و مرد و زن دوشادوش هم برای آبادی و آزادی ایران تلاش کنند.

مادر بود مربی اطفال	گیتی بقای آن بزنان است
کوشش نما تو ای زن دانا	زیرا حقوق زن بمیان است
رو فضل و دانش و ادب آموز	تا آن زمان که تاب و توان است

تا کی فکنده سر زن ایران اندر بر زن جهان است  
مردانه کن مبارزه ای زن مروز روز نطق و بیان است  
تا کی شوی تو سخره مردان گوشت چرا به این سخنان است  
(همان: ص ۶۰)

شاعر بر این باور است که مادر مکتبی است که اگر او را خوب ساخته باشید، ملتی نجیب و پاک مهیا ساختید. خانواده، اولین بذر تشکیل‌دهنده جامعه است و وطن (میهن) که تک‌تک خانواده جامعه را در برمیگیرد از زنان و مردان تشکیل شده است، و زنان نیمی از جامعه را تشکیل می‌دهند. زن‌ها (مادرها)، در موضوع تربیت نسل و پرورش سالم نقش بسیار مهمی دارند، پس مردان هم باید برای دفاع از حقوق زنان به میدان وارد شوند، وی به زنان نیز توصیه میکند بازچه دست مردان نباشید و برای حقوق خود بجنگید.

**۲- وطن و ملت:** یکی دیگر از ویژگیهای فکری شعر بدری، استفاده فراوان از اسمهای اساطیری و تاریخی است. این ویژگی نشان از مذهبی بودن وی و نیز وطندوستی ایشان است. فانی شاعری است که به قهرمانان ملی و تاریخی خود افتخار میکند و این افتخار را با آوردن نام آنان در کنار نام پیامبران و بزرگان دین، نشان داده است.

همچو مجنون شده ویرانه مرا کاشانه  
پاک دیوانه شدم بر سر هر کوی و گذر  
ره بمسجد اگر نیست بمیخانه روم  
آفرین بر شهر و دشت و کوهسارت ای وطن  
بر تو باد از ما درود ای باغ و گلزار جهان  
گشته ویرانه ز عشقت بخدا خانه من  
تا که بیگانه شدی ای در یکدانه من  
تا بگوش تو رسد مستی میخانه من  
آفرین بر رود هند و رودبارت ای وطن  
میوزد بوی بهشت از جویبارت ای وطن  
(همان: ص ۶۴)

بدری به دلیل بیماری که از آن رنج میبرد بارها مجبور به سفر به خارج از ایران شد، در طول این دوره دوری بشدت دلتنگ وطن میشود و همچون بلبل عاشق دورافتاده از گلشن ابیات فوق را سرود.

و در جای دیگر با نگاهی امیدوار به مسائل کشور میسراید:

صد هزاران شکر کاندلر رأس دولت جا گرفت  
کاش بگشاید گره از مشکل ایرانیان  
ارمغان ایرانیان را گر بیارد از سفر  
کاردان مردی و در کشور سعادت شد پدید  
آرد از هر سو برای حل هر مشکل نوید  
پس مبارک سال باشد بهر ما نوروز و عید  
(همان: ص ۳۶)

**۳- باستانگرایی (تفاخر به گذشتگان):** برای بسیاری از شاعران عصر مشروطه وطندوستی به معنای گرایش به دوران امپراتوریهای پیش از اسلام بوده است. هر چند انگیزه‌های آنان از باستانگرایی مشابه همدیگر نبوده است اما میتوان این انگیزه‌ها را با آوردن یک نمونه شعر برای هرکدام به شرح زیر خلاصه کرد:

وصف علم و دانشت هرگز نیاید در قلم  
راست گوید زنده جاوید مانی همچو خضر  
هر چه از فکرت تراود آن صحیح است و صواب  
تا که از دانش دهی بر تشنگان علم آب  
(همان: ص ۲۹)

بسیاری از شاعران این دوره دل در گرو گذشته باستانی ایران داشتند گذشته‌ای که به نظر آنان بزرگ و باشکوه بوده است و انوار علم و دانشش به همه جا تابیده است:

الا ای سلحشور میدان جنگ  
بکش نقشه‌ای نو بنیروی هوش  
الا مانی نقش و تصویر و رنگ  
بدان وسعت کشور داریوش  
(همان: ص ۷۳)

تفاخر به گذشته باشکوه ایران در کنار حسرت و اندوه به حال‌وروز ایران زمان شاعر در اندیشه وی به چشم می‌خورد، بدری به مسائل روز و مشکلات اجتماعی و سیاسی کشور بی‌تفاوت نیست:

در مملکت ایران از جمع ستمکاران  
شد کشتی ایرانی بشکسته و طوفانی  
افزون شده از میزان ظلم و ستم و عدوان  
ملت ز چه شد فانی ویران ز چه شد ایران  
ای ملت فرسوده در خون خود آلوده  
یک لحظه نیاسوده بی‌دانش و سرگردان  
سرسشته و مقهور بد از حس و خرد دورید  
افسرده و رنجورید کو غیرت و کو وجدان  
تا چند بگمراهی بیدانش و آگاهی  
کو حس وطنخواهی در ملک جم و ساسان  
(همان: ص ۸۲)

۴. مبارزه با دخالت بیگانگان: دخالت بیگانگان در سیاست داخلی ایران و خیانت‌های نیروهای داخلی باعث شده که نام و اعمال آنان وارد شعر شاعران این دوره شود. بدری در اشعار خود به دخالت بیگانگان و نیز مزدوری عمال و دست‌نشانده‌های داخلی آنان حمله می‌کند و آنها را باعث اوضاع فلاکت‌بار و بدبختی ایرانیان می‌داند:

کی توان با حيله و تزوير و افکار سخیف  
آن خیانت بیشتر آن اهریمن روبه‌صفت  
بر سریر و مسند کیخسرو و جم آرمید  
سر جدا، ز ایران نمود و دیو دد را پرورید  
(همان: ص ۳۷)

ظلم و ستم در کشور جم و ساسان گسترده است:

در مملکت ایران از جمع ستمکاران  
شد کشتی ایرانی بشکسته و طوفانی  
افزون شده از میزان ظلم و ستم و عدوان  
ملت ز چه شد فانی ویران ز چه شد ایران  
ای ملت فرسوده در خون خود آلوده  
یک لحظه نیاسوده بی‌دانش و سرگردان  
سرسشته و مقهور بد از حس و خرد دورید  
افسرده و رنجورید کو غیرت و کو وجدان  
تا چند بگمراهی بیدانش و آگاهی  
کو حس وطنخواهی در ملک جم و ساسان  
(همان: ص ۸۲)

۴- انتقادات سیاسی: در لابلای سروده‌های بدری با اشعاری روبرو می‌شویم که خطاب به شخصیت‌های سیاسی کشور، چهره‌های سیاسی و نمایندگان مجلس، وزیر، نخست‌وزیر و قاضیان و غیره سروده است:

نظام ملک را در تحت نظم مردانه  
رجال باسیاست را نما مسئول کابینه  
زمام ملک بر عهده شخص توانا کن  
وکیل پارلمان را از وطنخواهان دانا کن  
قضاوت را بدست قاضیان پاکدامن ده  
وزین ره خادم و خائن ز یکدیگر مجزا کن  
(همان: ص ۲۲ - ۲۳)

۵- مسائل بین‌الملل: وی علاوه در مسائل سیاسی داخلی به مسائل سیاسی بین‌المللی نیز واکنش نشان می‌دهد، و در بیت زیر به هری اس. ترومن، سی و سومین رئیس‌جمهور آمریکا، (۱۸۸۴ - ۱۹۷۲ میلادی) اشاره دارد.

رادبو نطق ترومن بنماید تفسیر  
لیک تا عدل نگردد به جهان پا به جای  
زین سخن در همه قاره و گیتی غوغاست  
باز هم فتنه بود جنگ بود صلح کجاست  
(همان: ص ۳۲)

در بخش دیگری از اشعارش به احزاب و گروه‌های سیاسی اشاره میکند و ویژگی‌های سیاستمدار و حزب‌مطلوب برای کشور را بیان میکند:

بمیدان سیاست فرقه‌ای چند  
دگر جمعی ز دانش بی نصیبند  
گروهی شیخ و شاب از راه افسون  
دگر قومی ادیب و دانش‌اندوز  
به بیماران هماره یار و غمخوار  
خردمند است و روشنفکر و بیدار  
سلحشور و طیب و رادمرد است  
همیدون پایند جاه و اجلال  
بمعنی این گروهند الکن و لال  
کنند اغوا خلاق را به اقوال  
فروغ کشوند از علم و اعمال  
چو عیسی روحبخش جسم بی‌جان  
ز هوش و ابتکارش عقل حیران  
کریم است و رحیم است و سخندان  
(همان: ص ۷۸)

در ابیات زیر بدری دستگیری و زندانی شدن مبارزان میدان سیاست کشور را بیان میکند.

حقوق خدمت مردان خیرخواه درین ملک  
دریغ و درد که آخر بیاد رفت بیکدم  
هماره با غل و زنجیر و حبس و قتل ادا شد  
هر آنچه موجب نام‌آوری و فر و بها شد  
(همان: ص ۸۱)

وی زنی متفکر و متعهد به مسائل اجتماعی و سیاسی محیط اطرافش است.

**واکنش به جنگ و صلح جهانی:** جنگ جهانی اول و دوم گرچه این در اروپا آغاز شد ولی دامنه آن به تدریج در سایر نقاط جهان از جمله آسیا و به‌ویژه ایران گسترده شد. این جنگ از طرف گروه‌های فکری، فرهنگی و سیاسی در ایران با واکنش‌های متفاوتی مواجه شد. در این میان، جنگ جهانی بازتاب درخور توجهی در ادبیات ایران بویژه شعر پیدا کرد، که بدری تندی نیز به این وقایع هولناک بی‌تفاوت نبوده است.

#### استفاده از اسامی ابزار جنگی:

رزم‌ناو، اژدرافکن، زیردریائی و تانک

این توحش چیست کز نو کرده در گیتی ظهور  
رزم‌ناو اژدرافکن زیردریائی و تانک  
در تمدن جنگ و خونریزی نمیباشد ضرور  
بیستم قرن تمدن گشته قرنی نوظهور؟!!!!  
(همان: ص ۴۴)

بمب و طیاره، ضدتانک:

بمب از طیاره میریزد چو از گردون تگرگ  
ضد طیاره است و عرابه است و دیگر ضدتانک  
بهر آن سازد بشر این حربه‌های گوناگون  
اختراع هر سلاحی از پی خونریزی است  
یا رب این جنگ جهان را زودتر پایان ببخش  
شعله ز آتشبار میبارد چو آتش از تنور  
صد یکی از اختراع رادمردان فکور  
تا بگیرد در جهان یک قطعه خاکی بزور  
از لباس رحم و دانش گوئی انسان است عور  
و این بشر را فارغ و آسوده کن از شر و شور

ایزدا نصرت بده ایرانی حساس را تا بکی در رنج و محنت میتوان بودن صبور؟! (همان: ص ۴۵)

جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۴م/۱۳۳۲ق به وقوع پیوست. گرچه این جنگ در اروپا آغاز شد ولی دامنه آن بتدریج سایر در نقاط جهان از جمله آسیا و بویژه ایران گسترده شد. با این که دولت ایران بی طرفی همه جانبه اش را در جنگ اعلام کرده بود؛ این بی طرفی از سوی دولتهای درگیر در جنگ نقض گردید. این جنگ از طرف گروههای فکری، فرهنگی و سیاسی در ایران با واکنشهای متفاوتی مواجه شد. در این میان، جنگ جهانی بازناب درخور توجهی در ادبیات ایران بویژه شعر پیدا کرد، در اشعار بدری بطور گسترده دغدغه‌های مربوط به جنگ (جنگ جهانی) به چشم میخورد.

وی در مقابل واژه‌های مربوط به جنگ از واژه‌های مربوط به صلح نیز استفاده کرده است، صلح، وحدت بین‌الملل و محبت، عدل و...

وی خواهان صلح و وحدت بین‌المللی و جهانی است:

پایه صلح جهان وحدت بین‌الملل است  
ورنه تا بغض و نفاق است کجا صلح و صفاست  
رخت بر بسته در این عصر محبت ز جهان  
حرص و آز است که بر خلق جهان حکمرواست  
(همان: ص ۳۱)

در جای دیگر اشاره به جنگ‌افروزی رئیس‌جمهور آمریکا میکند:

رادیو نطق ترومن بنماید تفسیر  
زین سخن در همه قاره و گیتی غوغاست  
لیک تا عدل نگردد به جهان پا به جای  
باز هم فتنه بود جنگ بود صلح کجاست  
(همان: ص ۳۲)

سخنان ترومن نابودگر صلح جهانی است.

۶- **تجدد و مدرنیته:** در ایران با انقلاب مشروطیت و رشد نگاه تجددطلبی، این دست آثار شکل و رنگ و بوی دیگر پیدا کرد و فضا به گونه‌ای تغییر یافت، بدری خود فردی اروپا رفته بود و با حسرت شرایط وطنش را با ممالک اروپایی مقایسه میکند:

پستی بس است و کهنه‌پرست و کامل  
افکار کهنه گر بگذاریم در سراب  
باید به فکر عصر نوین اقتدا کنیم  
سرخوش میان بحر تجدد شنا کنیم  
(ص ۲۵ - ۲۶)

واژه‌هایی چون فرنگ، برج ایفل و ورسای و لور:

شوخ و شنگولند و سرمست و حریف کار عشق  
گر سخن پرسی ز من از مهوشان آن دیار  
بر سر هر کوی و برزن گرم بوسند و کنار  
تیز هوش و ملت بیدار و مرد زندگی  
عارف و شیرین‌بیان و در سیاست کم‌نظیر  
در تساوی مرد با زن بهره‌ور از حق خویش  
منظر زیبای برج ایفل و ورسای و لوور  
شهر پاریس ار چه مشهور جهان باشد و لیک  
فارغ از قید غم و آسوده از افسون و رنگ  
نیک‌منظر سرو قامت خوش‌لباس و شوخ‌وشنگ  
رایگان باشد متاع بوسه گوئی در فرنگ  
مظهر ذوق و تمدن چابک و زبر و زرنج  
بزم‌آرا روز صلح و رزم‌آرا روز جنگ  
کی شود تحقیر زن آنجا بگفتار جفنگ  
کاخهای آسمان‌سای و نقوش نغز سنگ  
میشود بیننده با اعجاب خود مبهوت و منگ



ظهر و عصر از باغ فرهنگش برون آید چو گل دانش‌آموزان زیبا دسته‌دسته هنگ هنگ  
(همان: ص ۷۱)

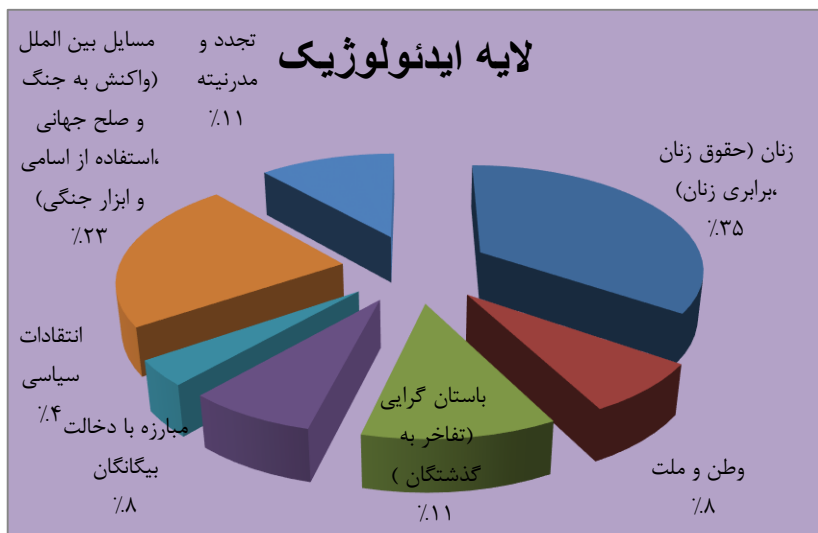
اندیشهٔ مدرنیته واجد خصوصیتی همچون: انسانگرایی، عقلگرایی، فردگرایی، پیشرفت و ترقی، تسلط بر طبیعت، آزادی، برابری، و... است. بدری در اشعار خود برخی از این مفاهیم را آورده است:

کناره سبزه و گلزار برج ایفلم لیکن دریغا من درین گلشن گل خود را نمیبینم  
نمیخواهم دگر گلزار و باغ و بوستان بی او که محرومم ز دیدار رخ دلدار دیرینم  
(همان، ص ۱۱۸)

در ایران پس از قاجار تا مشروطیت رویکردهای گوناگون در برابر مدرنیته در زمینه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و حتی هنری حاکم است. برخی اشعار بدری این رویکردها را بخوبی انعکاس داده است.

جدول شماره ۵- لایه ایدئولوژیک اشعار

تعداد	نام مؤلفه (لایه ایدئولوژیک)	
۶	حقوق زنان	زنان
۳	برابری زنان	
۲	وطن و ملت	
۳	باستانگرایی (تفاخر به گذشتگان)	
۲	مبارزه با دخالت بیگانگان	
۱	انتقادات سیاسی	
۲	واکنش به جنگ و صلح جهانی	مسایل بین الملل
۴	استفاده از اسامی ابزار جنگی	
۳	تجدد و مدرنیته	
۲۶	جمع	



نمودار شماره ۵- لایه ایدئولوژیک اشعار

#### نوآوریها و تقلیدها:

در اشعار بدری تندری، نوآوری در زبان، ترکیب واژه‌ها و تصاویر شعری دیده نمیشود، اما در دوره مشروطه شاهد ورود ترکیبات و اصطلاحات تازه ای هستیم که مبین رویدادهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی عصر مشروطه است. وی از کلمات حسی و عینی، واژه‌های دینی، ملی و میهنی و سیاسی، واژه‌های جنگ و صلح، واژه‌های زنانه و... در بسامد بالایی سود برده است. تندری در به‌کاربردن صناعات بلاغی نوآوری و برجستگی خاصی ندارد. اما به مناسبت سخن از صنایع بلاغی چون تشبیه، کنایه و استعاره و تلمیح... بهره برده است. تازگی و نوپیی خاصی ندارد بر سنت پیشینیان تکیه دارد.

سبک فکری (ایدئولوژیک) نقطه اوج نوآوری و ابتکار این زن شاعر است که مطابق وقایع عصر قاجار، به دلیل تغییر و تحول در همه ارکان زندگی اجتماعی و سیاسی و هم‌چنین، ارتباط ایران با فرنگ، از مهمترین ادوار تاریخ ایران به شمار میرود و ازین رو، نسبت به دوره‌های دیگر متمایز است. این تغییر و تحولات در همه شئون زندگی اجتماعی و سیاسی اتفاق افتاد و البته یکی از تغییرات اساسی و مهم، تحول در جایگاه و نقش زن بود. بازتاب این تغییر و تحول در جایگاه و نقش زنان را میتوان در ادبیات عصر قاجار مشاهده نمود. در اشعار بدری مضامینی چون آزادیخواهی، شور وطنخواهی، تفاخر به سابقه ملی نوجویی، اعتراض به فضای استبدادی جامعه، قانون خواهی، تقاضای حق و حقوق زنان و ... دیده میشود. وی از برابری زن و مرد سخن میگوید و تاکید میکند که این دو جنس مخالف نه مکمل هم هستند. او در برخی اشعارش با حسرت و غبطه به آزادی زنان در غرب اشاره دارد و خواهان این است که آزادی چون آزادی زنان غرب نصیب زنان ایران شود. اظهار نظر در مورد مسائل سیاسی داخلی و بین المللی از دیگر مضامین جدید در اشعار تندری است. که وی را به شاعری مبارز و متعهد و دغدغه مند معرفی میکند که پیش از وی و شاعران دوره معاصر چنین مواردی یا وجود نداشته یا بسیار کم‌رنگ و بی اثر بوده است.

### نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، کوشش شد زبان، شیوه بیان و اندیشه اشعار بدری تندری از شاعران زن دوره قاجار توصیف و تبیین شود. برای این منظور اشعار وی در سه لایه زبانی، بلاغی و فکری توصیف و تحلیل شد. نتایج به دست آمده نشان داد، بدری تندری در لایه آوایی برای آهنگین نمودن اشعارش از انواع تکرارها (صامت و مصوت، واژه‌ها، جمله‌ها) و تتابع اضافات استفاده کرده است. در لایه واژه‌ها وی از کلمات حسی و عینی، واژه‌های دینی، ملی و میهنی و سیاسی، واژه‌ها جنگ و صلح، واژه‌ها زنانه و... در بسامد بالایی سود برده است. در لایه نحوی شاعر از کلمات ساده استفاده میکند و اغلب افعال را در انتهای جمله قرار میدهد، نیز از افعال اسنادی سود میبرد. همچنین به کاربردن چندین صفت برای موصوف، تقدیم فعل، کوتاهی جملات، رعایت ترتیب ساختمان جمله، استفاده فراوان از ردیفهای فعلی، استفاده از قافیه فعلی، وجه شرطی فعل، جابه‌جایی عناصر جمله از شگردهای لایه نحوی اشعار تندری است. تندری در به کار بردن صناعات بلاغی شاعری آنچنان توانمند نیست، اما به مناسبت سخن از صنایع بلاغی چون تشبیه، کنایه و استعاره و تلمیح... بهره برده است.

سبک فکری (ایدئولوژیک) بدری حول محور، وطن، تفاخر به سابقه ملی، آزادیخواهی، صلح و مباحث پیرامون زنان میچرخد. در شعر زیر بدری از برابری زن و مرد سخن میگوید و تأکید میکند که این دو جنس لازم و ملزوم هم هستند. او در برخی اشعارش با حسرت و غبطه به آزادی زنان در غرب اشاره دارد و خواهان این است که آزادی چون آزادی زنان غرب نصیب زنان ایران شود. یکی دیگر از ویژگیهای فکری شعر بدری، استفاده فراوان از نامهای اساطیری و تاریخی است. این ویژگی نیز نشان از مذهبی بودن وی و نیز وطندوستی وی است. فانی شاعری است که به قهرمانان ملی و تاریخی خود افتخار میکند و این افتخار را با آوردن نام آنان در کنار نام پیامبران و بزرگان دین، نشان داده است. در لابلای سروده‌های بدری با اشعاری روبرو میشویم که خطاب به شخصیت‌های سیاسی کشور، چهره‌های سیاسی و نمایندگان مجلس، وزیر، نخست‌وزیر و قاضیان و غیره سروده است وی علاوه در مسائل سیاسی داخلی به مسائل سیاسی بین‌المللی نیز واکنش نشان میدهد.

### مشارکت نویسندگان:

این مقاله از رساله دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی مصوب دانشگاه اراک استخراج شده است. دکتر علی صبغی راهنمایی این رساله را برعهده داشته و طراح اصلی این مطالعه بوده‌اند. خانم حانیه روحانی‌نژاد به‌عنوان پژوهشگر این رساله در گردآوری داده‌ها و تنظیم متن نهایی نقش داشته‌اند. سرکار خانم دکتر طاهره میرهاشمی نیز به‌عنوان مشاور در تجزیه و تحلیل داده‌ها و راهنماییهای تخصصی این پژوهش نقش داشته‌اند. در نهایت تحلیل محتوای مقاله حاصل تلاش و مشارکت هر سه پژوهشگر بوده است.

### تشکر و قدردانی:

نویسندگان برخورد لازم میدانند مراتب تشکر خود را از مسئولان آموزشی و پژوهشی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اراک که نویسندگان را در انجام و ارتقاء کیفی این پژوهش یاری دادند، اعلام نمایند.

### تعارض منافع:

نویسندگان این مقاله گواهی مینمایند که این اثر در هیچ نشریه داخلی و خارجی به چاپ نرسیده و حاصل فعالیتهای پژوهشی تمامی نویسندگان است و ایشان نسبت به انتشار آن آگاهی و رضایت دارند. این تحقیق طبق

کلیه قوانین و مقررات اخلاقی اجرا شده و هیچ تخلف و تقلبی صورت نگرفته است. مسئولیت گزارش تعارض احتمالی منافع و حامیان مالی پژوهش به عهده نویسنده مسئول است و ایشان مسئولیت کلیه موارد ذکر شده را بر عهده میگیرند.

## REFERENCES

- Tondari (Fani), Badri (1980), *Naqsh Ayam (Poetry Diwan)*, Haeri Literary Center. P. 22.
- Hamidi, Seyyed Jafar, Ameli Rezaei, Maryam (2007) Investigating the evolution of women's status in pre-constitutional prose (from the period of Fath Ali Shah to Muzaffaruddin Shah), *History of Literature (Research Journal of Humanities of Shahid Beheshti)* Winter 2018 Number 59. Pages: 46-60 .
- Khosravi, Sosan (2013) Analysis of the stylistics of women's poetry of the Qajar period, supervisor: Tahereh Sadeghi Tahsili, advisor: Safieh Muradkhani, Master's thesis, Ministry of Science, Research and Technology - Lorestan University - Faculty of Literature and Humanities. p. 15.
- Shafi'i Kodkani, Mohammad Reza (2000). *Poetry Music*, Ch. 6, Tehran: Aghaz. P. 305.
- Shamisa, Siros (2006). A new look at Badih, Ch2, Tehran: Mitra Publishing. P. 135.
- Shamisa, Siros (2012). *Generalities of stylistics*, Tehran: Ferdous, p. 300.
- Fatuhi, Mahmoud (2012). *Stylistics (theories, approaches and methods)*, Tehran: Sokhn, 2nd edition, p.93.
- Karimi, Maryam, (2010). Introduction and review of the book on stylistics by Peter Vardanak, translated by Mohammad Ghafari, No. 47, March 2019, *Literature Month*, pp. 85-80.
- Mohammad Bayoumi, Mehran (2010) historical review of Quranic stories, translators Seyyed Mohammad Rastgo and Masoud Ansari, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. p. 176.
- Moshir Salimi, Ali Akbar (1956), *Women of Sokhnoor*, ۲volumes, Tehran: Ali Akbar Scientific Publications. pp. 25-26..
- Mirzaei, Zeinab, Asheghi, Nagin (2019) The Disillusioned Dream of Dismantled Tulips (A look at the evolution of the presence of women in the history and literature of Iran) 7th International Conference on Language, Literature, Culture and History Studies. P.1.
- Mirzaei, Zeinab, Asheghi, Nagin (2021) an independent theme called "woman" to investigate women and her gender in traditional and contemporary Persian poetry, the 7th international conference on language and literature studies in the Islamic world. p.5.
- Vahidian Kamiyar, Taghi (2000). *Badi from the perspective of aesthetics*, Ch. 1, Tehran: Dostane. P. 28.

Vernaji, Mozghan (2017) Analysis of the concepts and elements of feminine style" (in the poems of contemporary Iranian women), the first national conference of fundamental research in language and literature studies. P. 120.

Vasal, Matin (2021) The role of women's literature and writing in improving the social status of women in France and its impact on Persian women's writing, Comparative Literature Journal, 27 series (Autumn and Winter 2021), pp. 385-355.

Vahabzadeh, Rahmat (2017) Investigating the position of women in Persian literature of Iran (with a look at classical and modern literature), the second conference of knowledge and technology of psychology, educational sciences and sociology of Iran. p. 212.

### فهرست منابع فارسی

تندری (فانی)، بدری (۱۳۵۹) نقش ایام (دیوان شعر)، کانون ادبی حائری، ص ۲۲.  
حمیدی، سید جعفر، عاملی رضایی، مریم (۱۳۸۷) بررسی تحول جایگاه زن در نثر پیش از مشروطه (از دوره فتحعلی شاه تا مظفرالدین شاه)، تاریخ ادبیات (پژوهشنامه علوم انسانی شهید بهشتی) زمستان ۱۳۸۷ شماره ۵۹، صفحات: ۴۶-۶۰.

خسروی، سوسن (۱۳۹۰) بررسی سبک‌شناسی شعر زنان دوره قاجار، استاد راهنما: طاهره صادقی تحصیلی، استاد مشاور: صفیه مرادخانی، پایان نامه کارشناسی ارشد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه لرستان - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ص ۱۵.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۹). موسیقی شعر، چ ۶، تهران: آگاه. ص ۳۰۵.

شمیسا، سیروس (۱۳۸۶). نگاهی تازه به بدیع، چ ۲، تهران: نشر میترا، ص ۱۳۵.

شمیسا، سیروش (۱۳۹۲). کلیات سبک‌شناسی، تهران: فردوس ص ۳۰۰.

فتوحی، محمود (۱۳۹۲). سبک‌شناسی (نظریه‌ها، رویکردها و روشها)، تهران: سخن، چاپ ۲، ص ۹۳.

کریمی، مریم، (۱۳۸۹). معرفی و بررسی کتاب سبک‌شناسی اثر پیتر وردانک، ترجمه محمد غفاری، شماره ۴۷، اسفند ۱۳۸۹، کتاب ماه ادبیات، صص ۸۵-۸۰.

محمد بیومی، مهران (۱۳۸۹) بررسی تاریخی قصص قرآن، مترجمان سید محمد راستگو و مسعود انصاری، تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی، ص ۱۷۶.

مشیرسلیمی، علی اکبر (۱۳۳۵)، زنان سخنور، ۲ جلد، تهران: انتشارات علی اکبر علمی، ص ۲۶-۲۵.

میرزایی، زینب، عاشقی، نگین (۱۳۹۹) رویای سرخورده لاله‌های برچیده (نگاهی به سیر تحول حضور زنان در تاریخ و ادبیات ایران) هفتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات زبان، ادبیات، فرهنگ و تاریخ، ص ۱.

میرزایی، زینب، عاشقی، نگین (۱۴۰۱) مضمونی مستقل به نام زن به بررسی زن و جنسیت او در شعر فارسی سنتی و معاصر، هفتمین همایش بین‌المللی مطالعات زبان و ادبیات در جهان اسلام، ص ۵.

وحیدیان کامیار، تقی (۱۳۷۹). بدیع از دیدگاه زیباشناسی، چ ۱، تهران: دوستان، ص ۲۸.

ورناجی، مژگان (۱۳۹۷) بررسی تحلیل مفاهیم و مؤلفه‌های سبک زنانه (در سروده‌های بانوان معاصر ایران) اولین کنفرانس ملی تحقیقات بنیادین در مطالعات زبان و ادبیات، ص ۱۲۰.

وصال، متین (۱۴۰۱) نقش ادبیات و نوشتار زنانه در بهبود جایگاه اجتماعی زنان در فرانسه و تاثیر آن بر نوشتار زنانه فارسی، نشریه ادبیات تطبیقی، پیاپی ۲۷ (پاییز و زمستان ۱۴۰۱)، صص، ۳۵۵-۳۸۵.  
وهاب‌زاده، رحمت (۱۳۹۷) بررسی جایگاه زن در ادبیات فارسی ایران (با نگاهی به ادبیات کلاسیک و مدرن) دومین کنفرانس دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامعه شناسی ایران، ص ۲۱۲.

#### معرفی نویسندگان

**حانیه روحانی‌نژاد:** دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی، دانشگاه اراک، اراک، ایران.

(Email: [h.rohani1989@gmail.com](mailto:h.rohani1989@gmail.com))

(ORCID: 0009-0005-0883-6739)

**علی صباغی:** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی، دانشگاه اراک، اراک، ایران.

(Email: [a-sabaghi@araku.ac.ir](mailto:a-sabaghi@araku.ac.ir): نویسنده مسئول)

(ORCID: 0000-0002-4326-5426)

**طاهره میرهاشمی:** استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی، دانشگاه اراک، اراک، ایران.

(Email: [t-mirhashemi@araku.ac.ir](mailto:t-mirhashemi@araku.ac.ir))

(ORCID: 0000-0001-9950-4855)

#### COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited

#### Introducing the authors

**Hanieh Rohaninejad:** Ph.D. student, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Arak, Arak, Iran.

(Email: [h.rohani1989@gmail.com](mailto:h.rohani1989@gmail.com))

(ORCID: 0009-0005-0883-6739)

**Ali Sabbaghi:** Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Arak, Arak, Iran.

(Email: [a-sabaghi@araku.ac.ir](mailto:a-sabaghi@araku.ac.ir): Responsible author)

(ORCID: 0000-0002-4326-5426)

**Tahereh Mirhashmi:** Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Arak University, Arak, Iran.

(Email: [t-mirhashemi@araku.ac.ir](mailto:t-mirhashemi@araku.ac.ir))

(ORCID: 0000-0001-9950-4855)